

AMMATTIKORKEAKOULUJEN OPINNÄYTETÖIDEN EETTISET SUOSITUKSET

Sisällysluettelo

JOHDANTO	2
TAVOITTEET	3
SOVELTAMINEN	3
SUOSITUKSET AMMATTIKORKEAKOULULLE	3
Opiskelijoiden ja opinnäytetyötä ohjaavien tutkimuseettinen koulutus	3
Asiantuntija-apu	4
Opinnäytetyösopimus	5
Opiskelijan oikeus laadukkaaseen ohjaukseen	5
Ohjaukseen liittyvien ongelmien ratkaisu	5
Henkilötietojen käsittely ja tietosuoja	6
Plagiaatintunnistus	6
HTK-loukkausepäilyjen käsittely	6
OPINNÄYTETYÖHÖN SOVELLETTAVA EETTINEN NORMISTO	7
HTK-ohje	7
Ihmistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet	8
Tieteenala- ja ammattialakohtaiset eettiset normistot	8
Avoin tiede ja tutkimus / Avoin TKI-toiminta	8
Hyvä taiteellinen käytäntö	9
LAINSÄÄDÄNTÖ	9
EU:n tietosuojasetus	9
Henkilötietolaki	9
Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta	10
Tekijänoikeuslaki	11
Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta	11

JOHDANTO

Tähän asiakirjaan on kuvattu ammattikorkeakouluille suositukset eettisestä ja hyvän tieteellisen käytännön mukaisesta opinnäytetyöprosessista. Suositukset perustuvat lainsäädäntöön sekä tiedeyhteisön kansainvälisiin ja kansallisiin tutkimuseettisiin periaatteisiin, linjauksiin ja suosituksiin.

Ammattikorkeakoulut ovat sitoutuneet noudattamaan Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa* -ohjetta (TENK 2012). Tässä ns. HTK-ohjeessa määritellään, mitä hyvä tieteellinen käytäntö on, miten sen loukkausepäilyt käsitellään sekä veloitetaan ammattikorkeakoulut tarjoamaan tutkimuseettistä koulutusta opiskelijoilleen, opettajilleen ja muille asiantuntijoina käyttämilleen henkilöille.

Ammattikorkeakoulut ovat sitoutuneet myös TENK:n laatimiin humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettisiin ohjeisiin ja järjestämään tutkimuksen eettisen ennakoarvioinnin suosituksen mukaisesti (TENK 2009). Edellä mainittujen ohjeiden lisäksi valmistelussa on hyödynnetty mm. Suomen Yliopistot UNIFI ry:n ja TENK:n yliopistoille laatimia "Tutkimuseettisiä näkökohtia väitöskirjan ohjaus- ja tarkastusprosessiin" -suosituksia (TENK 2016) ja eri ammattikorkeakoulujen eettisiä ohjeistuksia.

Suosituksia on muotoiltu opiskelijan ja ohjaajan muistilistoiksi ja niitä avaavaksi tekstiksi. Muistilistojen lisäksi on esitetty suosituksia myös ammattikorkeakoululle organisaationa.

Suosituksia on laatinut työryhmä, johon kuuluivat Jyrki Kettunen (Arcada, TENK:n jäsen), Anne Kärki (SAMK), Susanna Näreaho (Metropolia) ja Seliina Päällysaho (SeAMK). Arene ry:n TKI-valiokunta hyväksyi suositukset kokouksessaan 20.9.2017.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on tutustunut suosituksiin ja on todennut kokouksessaan 14.12.2017, että Arenen opinnäytetyöprosessisuositus edistää merkittäväällä tavalla hyvää tieteellistä käytäntöä ammattikorkeakouluissa ja niiden opinnäytteissä ja että suosituksen tutkimuseettiset linjaukset ovat TENK:n linjausten mukaisia.

Petri Raivo

rehtori,
Arene ry:n TKI-valiokunnan puheenjohtaja

Riitta Rissanen

Toiminnanjohtaja, Arene ry

TAVOITTEET

Suosittelujen tavoitteena on yhtenäistää ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöprosesseja, edistää hyvää tieteellistä käytäntöä, ennaltaehkäistä tieteellistä epärehellisyttä ja omalta osaltaan kohentaa opinnäytetöiden laatua.

SOVELTAMINEN

Kukin ammattikorkeakoulu päättää omasta opinnäytetyöprosessistaan, mutta nämä suositukset toimivat muistilistana siitä, mitä tutkimuseettisiä kysymyksiä opinnäytetöihin voi liittyä. Ammattikorkeakoulut voivat verrata omia ohjeitaan näihin suosituksiin ja toisaalta tarkentaa ja täsmentää suosituksia omissa ohjeissaan.

Suosituksissa otetaan kantaa opinnäytetyöprosessiin osallistuvien oikeuksiin, velvollisuuksiin ja vastuisiin tutkimuseettisestä näkökulmasta.

Suosituksien on tarkoitettu ensisijaisesti tutkimuksellisille opinnäytteille, mutta niitä voidaan soveltuvin osin käyttää myös taidealojen opinnäytteisiin ja kehittämismenettelmiä käyttäviin opinnäytetöihin sekä soveltaen kaikkiin opiskeluun liittyviin (kirjallisiin) tehtäviin.

SUOSITUKSET AMMATTIKORKEAKOULULLE

Opiskelijoiden ja opinnäytetyötä ohjaavien tutkimuseettinen koulutus

TENKin HTK-ohjeen mukaan: *"Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tulee huolehtia siitä, että hyvään tieteelliseen käytäntöön perehdyttäminen ja tutkimuseettikan opettaminen ovat kiinteä osa niiden antamaa perus- ja jatkokoulutusta. -- Hyvän tieteellisen käytännön turvaamiseksi korkeakoulujen tulee tarjota tutkimuseettistä täydennuskoulutusta myös opettajille ja opinnäytetöiden ohjaajille, tutkijoille, tutkimusryhmän johtajille sekä muille asiantuntijoille."*

Koulutuksen tulee sisältää:

- kaikille tieteenaloille yhteisen hyvän tieteellisen käytännön periaatteet
- tutkimuksen yleiset ja tieteenalakohtaiset eettiset periaatteet
- tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoimintaan (TKI) sovellettava lainsäädäntö
- ja edellä mainittujen periaatteiden merkitys tutkimuksen teon kannalta

Opinnäytetyön ohjaajan on hallittava:

- Hyvä tieteellinen käytäntö
- Tieteelliseen käytäntöön liittyvät tutkijan ja ohjaajan vastuut
- Hyvän tieteellisen käytännön loukkausten tunnusmerkit
- HTK – käsittely Suomessa ja mahdollinen seuraamus ammattikorkeakoulussa
- Eettisen ennakoarvioinnin lähtökohdat, tarpeellisuus ja ennakoarviointimenetely
- Tieteenalojen omat eettiset normit ja käytännöt
- TKI-toimintaan sovellettava lainsäädäntö

Opinnäytetyön tekijän (AMK) on hallittava:

- Hyvä tieteellinen käytäntö opinnäytetyöprosessissaan
- Tieteellisen käytännön vastuut
- Eettisen ennakoarvioinnin lähtökohdat, tarpeellisuus ja ennakoarviointimenetely

Opinnäytetyön tekijän (YAMK) on hallittava:

- Hyvä tieteellinen käytäntö
- Tieteelliseen käytäntöön liittyvät tutkijan ja ohjaajan vastuut
- Hyvän tieteellisen käytännön loukkausten tunnusmerkit
- HTK – käsittely Suomessa ja mahdollinen seuraamus ammattikorkeakoulussa
- Eettisen ennakoarvioinnin lähtökohdat, tarpeellisuus ja ennakoarviointimenetely
- TKI-toimintaan sovellettava lainsäädäntö
- Tieteenalojen omat eettiset normit ja käytännöt

Asiantuntija-apu

Ammattikorkeakoulut tarjoavat yksin tai mahdollisuuksien mukaan yhdessä asiantuntija-apua ja ohjeita opinnäytetyön ohjaajan ja opiskelijan tueksi juridisten ja eettisten kysymysten tunnistamiseen ja ratkaisemiseen. Asiantuntija-apua ja ohjeita tarvitaan erityisesti opinnäytetyösopimuksiin, henkilötietojen käsittelyyn ja tietosuojaan (ml. aineistojen, tulosten ja julkaisuiden pseudonymisointi ja anonymisointi).

Ammattikorkeakoulut hyödyntävät tutkimusetiikan tukihenkilöitään ja tietosuojavastavaiaan myös opinnäytetyöprosessin laadun varmistamiseen.

Opinnäytetyösopimus

Toimeksiantajan toiveiden ja opiskelijaa sitovien tieteen pelisääntöjen ristiriitaa pyritään vähentämään tekemällä ennen opinnäytetyön aloittamista yhteistyösopimus toimeksiantaja - ammattikorkeakoulu - opiskelija, missä sovitaan keskeisistä opinnäytetyöhön liittyvistä pelisäännöistä kuten:

- aiheesta ja aikataulusta
- ohjauksesta
- kustannuksista ja niiden korvaamisesta
- tausta-aineistosta ja sen käyttöoikeuksista
- tulosaineistosta ja sen omistus- ja käyttöoikeuksista (ml. mahdolliset korvaukset ja keksintöpalkkiot)
- salassapidettävästä ja muusta luottamuksellisesta aineistosta vs. opinnäytetyön julkisuus
- vastuusta ja vastuunrajoituksista

Liitteessä 1 on esimerkki opinnäytetyösopimuksesta.

Opiskelijan oikeus laadukkaaseen ohjaukseen

Opinnäytetyön tekeminen on ensi sijaisesti opiskelijan oppimisprosessi, ja sen tulee edistää opiskelijan asiantuntijuutta, ammatillista kehittymistä ja työelämätaitoja. Pedagogisten periaatteiden mukaisesti opinnäytetyöprosessin keskeinen toimija on opiskelija. Ohjaava opettaja toimii oppimisprosessin tukijana, kannustajana ja laadunvarmistajana. Lisäksi toimeksiantaja nimeää opiskelijalle mentorin (työelämäohjaajan), jolta opiskelija saa tukea ja työelämänäkökulmaa yhteistyöprosessin aikana.

Ohjaajien (myös työelämäohjaajan) tulee olla hallintolain (434/2004) 28 §:n ja hyvän tieteellisen käytännön perusteella esteettömiä.

Jotta ohjauksen laadunvarmistus taataan, tulee ammattikorkeakoulun huolehtia siitä, että ohjaajalla on:

- riittävät edellytykset ja mahdollisuudet toimia oppimisprosessin ja opinnäytetyöprosessin tukijana
- riittävä opinnäytetyön alan tuntemus / aiheeseen liittyvä pätevyys
- lääketieteellisen tutkimuslain soveltamisalalla lain vaatima ammatillinen ja tieteellinen pätevyys

Ohjaukseen liittyvien ongelmien ratkaisu

Ohjaukseen liittyvät ongelmat tulee ratkaista siten, että ongelman käsittelyyn osallistuu opiskelijan ja ohjaajan lisäksi joku muu taho, esim. koulutuksesta vastaava hallintohenkilö.

Henkilötietojen käsittely ja tietosuoja

Ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöprosessissa tulee kiinnittää nykyistä enemmän huomiota henkilötietojen käsittelyyn ja tutkimuskohteiden tietosuojan toteutumiseen. Ohjaajien ja opinnäytetyöntekijöiden osaamista tulee erityisesti vahvistaa koskien:

- Henkilötietojen käsittelyperusteita ja käsittelyä (ml. kerääminen, tallennus, säilytys, tuhoaminen)
- tutkittavan suostumusta
- aineistojen, tulosten ja julkaisuiden pseudonymisointia ja anonymisointia

Plagiaatintunnistus

Kaikki opinnäytetyöt tulee tarkistaa plagiaatintunnistusjärjestelmässä ennen kuin ne lähetetään tarkastajille arvioitaviksi. Jos opinnäytetyön tuloksia julkaistaan artikkeleina, tulee myös ne tarkistaa plagiaatintunnistusjärjestelmässä ennen julkaisijalle lähettämistä.

Järjestelmää tulee käyttää alkuperäisyyden tarkistuksen lisäksi apuvälineenä ohjattaessa opiskelijoita mm. lainausten ja lähdeviittausten hyvän tieteellisen käytännön ja tekijänoikeuslain mukaiseen käyttöön.

HTK-loukkausepäilyjen käsittely

Hyvän tieteellisen käytännön loukkauksilla tarkoitetaan epäeettistä tai epärehellistä toimintaa, joka vahingoittaa tutkimusta. Kaikissa opinnäytetöissä tulee noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä.

Mikäli opinnäytetyöhön liittyy hyvän tieteellisen käytännön loukkausepäily, opiskelijan tai ohjaajan tulee ilmoittaa asiasta ammattikorkeakoulun rehtorille. Hän päättää, onko asiassa syytä käynnistää HTK-prosessin mukainen esiselvitys.

Vastuu hyvän tieteellisen käytännön noudattamisesta kuuluu ensisijaisesti tutkijalle itselleen, mutta myös ohjaajille ja korkeakoulun/tutkimusyksikön johdolle. Tutkimusta – myös opinnäytetyötä - tehdessä on oltava rehellinen, huolellinen, avoin ja kunnioitettava muiden tutkijoiden työtä. Tutkimus toteutetaan suunnitelmallisesti. Mahdolliset rahoituslähteet on ilmoitettava ja tutkimuksessa noudatetaan hyvää henkilöstö- ja taloushallintoa. Lisätietoa; katso esim. HTK-ohje (TENK 2012).

Ihmistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet

Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettisiin ohjeisiin on jo sitoutunut 22 ammattikorkeakoulua (tilanne 6/2017). Sitoutuminen perustuu vapaaehtoisuuteen ja sisältää veloitteen järjestää tutkimuksen eettinen ennakkoarviointi TENK:n ehdottamien periaatteiden (TENK 2009) mukaisesti.

Yleisen HTK-ohjeen lisäksi ihmistieteisiin luettavassa tutkimuksessa tulee noudattaa seuraavia eettisiä periaatteita:

- tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen
- vahingoittamisen välttäminen
- yksityisyys ja tietosuojat

Tieteenala- ja ammattialakohtaiset eettiset normistot

Joillakin aloilla on omia eettisiä normistoja ja toimielimiä, kuten valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (ETENE), valtakunnallinen lääketieteellinen tutkimuseettinen toimikunta (TUKIJA) ja biotekniikan neuvottelukunta (BTNK), jotka voivat antaa yksityiskohtaisia ammattieettisiä ohjeita esimerkiksi tutkijan ja tutkimuksen kohteen välisestä suhteesta.

Lääketieteellistä tutkimusta säätelee laki lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999), jossa on määritelty erikseen ihmiseen kohdistuva lääketieteellinen tutkimus, kliiniset lääketutkimukset jne. Tutkimuslaista tulevia vaatimuksia on kuvattu tarkemmin kohdassa "Lainsäädännön asettamat raamit".

Avoin tiede ja tutkimus / Avoin TKI-toiminta

Avoin tiede ja tutkimus -malli on muuttamassa tieteen tekemisen perusmallia entistä avoimemmaksi. Mm. OECD, Unesco, Euroopan komissio ja useat tieteelliset organisaatiot ovat linjanneet tiedon avoimuuden periaatteita globaalien, monisyisten viheliäisten ongelmien ratkaisemiseksi.

Arene ry on antanut suositukset avoimen tieteen ja tutkimuksen toimintamallien soveltamiseksi ammattikorkeakoulujen TKI-toiminnassa. Avoin TKI-toiminta pyrkii siihen, että projekteissa käytetyt menetelmät, aineistot, tulokset ja tuotokset ovat tutkimusetiikan ja juridiikan määrittämässä rajoissa kaikkien halukkaiden käytettävissä. Tavoitteena on parantaa TKI-toiminnan avoimuutta, laatua, luotettavuutta ja näkyvyyttä sekä edistää hankkeiden yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja uusien innovaatioiden syntyä.

Kaikki ammattikorkeakoulut ovat sitoutuneet ARENE ry:n Open Access -lausumaan, jonka mukaan ammattikorkeakouluissa tehdyt opinnäytetyöt tallennetaan kaikille avoimeen [Theseus-julkaisuarkistoon](#).

Hyvä taiteellinen käytäntö

Hyvä taiteellinen käytäntö sisältää samoja elementtejä kuin hyvä tieteellinen käytäntö, esim. tekijänoikeuksien kunnioittamista ja plagioinnin ja hyväksyttävän lainaamisen välistä eroa. Esimerkiksi Laiho (2009 ja 2014) on kuvannut taiteen etiikkaa ja hyvää taiteellista käytäntöä [filosofia.fi -portaalissa](#).

LAINSÄÄDÄNTÖ

Erityisesti opinnäytetyöprosessiin sovellettavaa TKI-toimintaa ohjaavaa lainsäädäntöä ovat mm.:

- EU:n tietosuoja-asetus, jota sovelletaan 25.5.2018 alkaen
- Henkilötietolaki
- Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta
- Laki potilaan asemasta ja oikeuksista
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista
- Tekijänoikeuslaki
- Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta

EU:n tietosuoja-asetus

Tietosuoja-asetuksen tarkoituksena on lisätä henkilötietojen käsittelyn avoimuutta ja läpinäkyvyyttä sekä vahvistaa rekisteröityjen oikeuksia valvoa henkilötietojensa käsittelyä. Asetuksen velvoitteiden noudattamista tuetaan tehokkaalla täytäntöönpanolla: asetuksessa on säädetty henkilötietolakia tiukemmat seuraamukset asetuksen vastaisesta henkilötietojen käsittelystä. Valvontaviranomainen voi esimerkiksi määrätä henkilötietojen käsittelyyn liittyviä korjaavia toimenpiteitä ja hallinnollisia sakkoja.

Henkilötietolaki

Henkilötietojen käsittelylle tulee aina olla henkilötietolain 8 tai 14 - 20§ johtuva peruste. Henkilötietolain 14 – 20 § säädetään oikeudesta käsitellä henkilötietoja esim. historiallista tai tieteellistä tutkimusta, tilastointia ja sukututkimusta varten.

Arkaluonteisten tietojen kerääminen ja käsittely on pääsääntöisesti kielletty. Arkaluonteisina tietoina pidetään henkilötietoja, jotka kuvaavat tai on tarkoitettu kuvaamaan:

- rotua tai etnistä alkuperää
- henkilön yhteiskunnallista, poliittista tai uskonnollista vakaumusta tai ammattiliittoon kuulumista
- rikollista tekoa, rangaistusta tai muuta rikoksen seuraamusta
- henkilön terveydentilaa, sairautta tai vammaisuutta taikka häneen kohdistettuja hoitotoimenpiteitä tai niihin verrattavia toimia
- henkilön seksuaalista suuntautumista tai käyttäytymistä
- henkilön sosiaalihuollon tarvetta tai hänen saamiaan sosiaalihuollon palveluja, tukitoimia ja muita sosiaalihuollon etuuksia

Henkilötunnusta saa käsitellä vain henkilötietolain 13§ säädettyin edellytyksin. Lähtökohtana käsittelylle on, että henkilötunnuksen tallettaminen on tärkeää rekisteröidyn yksiselitteiseksi yksilöimiseksi. Mikäli muu yksilöintitieto on riittävä, ei henkilötunnusia tule kerätä tai käsitellä.

Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta

Lääketieteellistä tutkimusta koskevat säännökset ovat tutkimuslaissa (488/1999 muutoksineen) ja sen nojalla annetussa asetuksessa (986/1999 muutoksineen).

Lääketieteellisellä tutkimuksella tarkoitetaan laissa sellaista tutkimusta, jossa puututaan ihmisen tai ihmisen alkion taikka sikiön koskemattomuuteen ja jonka tarkoituksena on lisätä tietoa terveydestä, sairauksien syistä, oireista, diagnostiikasta, hoidosta, ehkäisystä tai tautien olemuksesta yleensä. Ennen tutkimuslain tarkoittaman lääketieteellisen tutkimuksen aloittamista sille on haettava eettisen toimikunnan puoltava lausunto.

Tutkimuslaissa määritellään mm.

- tutkittavan edun ja hyvinvoinnin asettaminen aina tieteen ja yhteiskunnan etujen edelle
- tutkittavalle aiheutuvien riskien ja haittojen ehkäiseminen
- toimenpiteiden toteuttamisessa tulee olla suurempi terveydellinen tai tieteellinen hyöty kuin tutkittavalle aiheutuvat riskit ja haitat
- tutkimuksesta vastaavan velvollisuudet ja edellytykset
- tutkittavan suostumus; kirjallinen ja tietoon perustuva
- vajaakykyinen, alaikäinen tutkittavana
- henkilötietojen käsittely

Tutkimusasetelmasta riippuen saattaa sovellettaviksi tulla myös laki potilaan asemasta ja oikeuksista ja laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista.

Tekijänoikeuslaki

Tutkimusaineistoja, tuloksia ja julkaisuja koskevat tekijänoikeuslain säännökset. Tekijänoikeuden alaisen aineiston käyttäminen edellyttää oikeudenhaltijan lupaa, elleivät rajoitussäännökset toisin määrää. Kun opinnäytetyön tausta-aineistona käytetään toisten omistamia aineistoja, menetelmiä tai tuloksia, tulee niiden alkuperä, tekijät ja lähteet mainita hyvän tutkimustavan mukaisesti ja lainsäädäntöä noudattaen.

Oikeudet tekijänoikeuden alaisiin tutkimustuloksiin kuuluvat tekijöille, ellei nimenomaisesti toisin ole sovittu ja oikeuksia siirretty. TKI-hankkeiden yhteydessä yhteistyösapuolten kesken tehdään sopimuksia, joissa sovitaan sekä tekijänoikeuslain alaisten että muilla immateriaalioikeuksilla suojattujen tutkimusaineistojen ja tulosten omistuksesta ja käyttämisestä.

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta

Kaikissa ammattikorkeakouluissa tutkintotodistuksen saamiseen johtaneet opinnäytetyöt ovat julkisuuslain nojalla viranomaisen asiakirjoja, jotka ovat julkisia, ellei muutoin ole erikseen säädetty.

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry:n TKI-
valiokunnan suositus ammattikorkeakouluille eettisestä ja hy-
vän tieteellisen käytännön mukaisesta opinnäytetyöprosessista

